

Beter bouwen en bewonen

EEN PRAKTIJKGERICHTE TOEKOMSTVERKENNING

SAMENVATTING
EXECUTIVE SUMMARY

STT 68

Redactie:
drs. Michiel D.J. van Well

Stichting
Toekomstbeeld
der Techniek

Beter bouwen en bewonen

EEN PRAKTIJKGERICHTE TOEKOMSTVERKENNING

SAMENVATTING

Michiel van Well

Dit is een samenvatting van het boek *'Beter bouwen en bewonen. Een praktijkgerichte toekomstverkenning'*, resultaat van een verkenning van de Stichting Toekomstbeeld der Techniek (STT/ Beweton) in samenwerking met de Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek (RMNO). Voor deze verkenning zijn de expertise en visies van veel deskundigen uit kennisinstituten, ontwerp bureaus, bedrijfsleven, overheidsinstellingen en maatschappelijke organisaties bijeengebracht. Het boek bevat essays van meer dan veertig deskundigen. Daarnaast bevat het boek een overkoepelende slotbeschouwing over bouwen en bewonen aan het begin van de 21^e eeuw. Deze samenvatting is grotendeels gebaseerd op deze slotbeschouwing en de bijbehorende 'Agenda voor de toekomst van bouwen en bewonen'. Het boek is bedoeld voor iedereen die werkt aan of geïnteresseerd is in de ontwikkelingen op het gebied van bouwen en bewonen.

Bewonen is in beweging. Welvaart, mobiliteit en communicatiemogelijkheden zijn toegenomen. Bewoners vormen andere netwerken en ontwikkelen nieuwe leefstijlen. De woning is vandaag de dag meer dan een veilig en gezond dak boven je hoofd, het is ook een plek om te zorgen, werken en recreëren. Daarbij wordt meer dan ooit gebruikgemaakt van technologie. Wonen is niet meer los te denken van de wijk, van wasmachines, verwarmingsinstallaties en computerapparatuur.

Deze ontwikkelingen passen niet vanzelfsprekend in het vastgoed en de beleidskaders van de vorige eeuw. Kaders en vastgoed die nog altijd overeind staan, maar voortkomen uit de woningnood en volkshuisvestingsproblemen van de vorige eeuw. In de praktijk van de bewoners van vandaag spelen vragen en problemen over culturele diversiteit, dagindeling, duurzame ontwikkeling, (thuis)zorg en (stedelijke) vernieuwing van de woonomgeving. Om die problemen aan te pakken zijn nieuwe kaders en concepten nodig. Hoe kunnen we komen tot innovatie en beleidsvorming die aansluit bij de vragen uit de praktijk van het bewonen aan het begin van de 21^e eeuw? Deze problematiek lag ten grondslag aan de verkenning over bouwen, bewonen en technologie.

Deze samenvatting is als volgt opgebouwd. Onder het kopje '*Bewonen in beweging*' worden de ontwikkelingen in het bewonen aan het begin van de 21^e eeuw beschreven. In de paragraaf '*Bouwen en bewonen beter begrijpen*' wordt gezocht naar mogelijkheden om deze ontwikkelingen te interpreteren en te begrijpen. Daarna worden in de paragraaf '*Beter bouwen en bewonen*' op basis van de verkregen inzichten voorstellen voor verbetering

gedaan, die aansluiten bij de praktijk van bouwen en bewonen. Daarnaast worden in aansluiting op de verschillende thema's enkele agendapunten voor de toekomst van bouwen en bewonen in kaders gepresenteerd.

BEWONEN IN BEWEGING

In de 20^e eeuw was bouwen en bewonen vooral een zaak van volkshuisvesting. De woningvoorraad moest toentertijd worden uitgebreid vanwege het grote tekort aan goede woningen. De grote woningbouwopgave werd van bovenaf gestuurd en dat resulteerde vaak in generieke woningbouwprojecten. Zo'n kader voor de volkshuisvesting is vandaag de dag niet meer bruikbaar. De verscheidenheid aan bewoners en de verschillen in zowel woonwensen als woonproblemen vragen om oplossingen op maat. Daarbij is een zorgvuldige afstemming tussen sociale en fysieke componenten noodzakelijk. Dat stelt nieuwe eisen aan zowel bewoners als professionals en beleidsmakers, en aan de fysiek-ruimtelijke omgeving.

VERGRIJZING

Bewonen is onder andere in beweging, doordat de bevolkingssamenstelling van Nederland verandert. Nederland 'vergrijs't doordat de grote generatie babyboomers ouder wordt, maar ook doordat er op dit moment minder kinderen geboren worden dan in vorige generaties. De gemiddelde leeftijd gaat daardoor omhoog. Dat heeft gevolgen voor het bewonen in Nederland. Met het klimmen der jaren stijgt ook de behoefte aan zorg. Om zelfstandig te blijven wonen hebben veel mensen ondersteuning nodig. Dat vraagt om een verdere ontwikkeling van de thuiszorg, om aanpassing van de woning en om het op elkaar afstemmen van de dienstverlening voor

wonen en zorg. Daarnaast is het van belang dat voor de zelfstandig wonende ouderen of voor mensen met beperkingen ook de openbare ruimte toegankelijk blijft. Dat voorkomt sociaal isolement en vereenzaming.

AGENDAPUNT: ZORG VOOR WOON-ZORGNETWERKEN

- **Onttrek de schotten tussen woon-, zorg- en welzijnsinstellingen aan het oog van de bewoner. De institutionele verkaveling mag in tijden van vergrijzing niet het probleem van de bewoner zijn!**
- **Ondersteun de praktijk van en de dienstverlening voor het bewonen met moderne informatie- en communicatietechnologie (zie agendapunt Domotica).**
- **Voorkom vereenzaming: doe onderzoek naar sociale verbondenheid en ontwikkel middelen ter bevordering daarvan. Welzijn vraagt immers naast functionele zelfredzaamheid ook om sociale aansluiting en verbondenheid.**
- **Geef de woonomgeving buiten het huis de aandacht voor ontwerp en beheer die ze verdient. De juiste voorzieningen op loopafstand en een goed onderhouden, veilige buitenruimte maakt de omgeving zelfstandig bewoonbaar voor zowel ouderen als (gezinnen met) kinderen.**

MULTICULTURALITEIT

De Nederlandse bevolking vergrijst niet alleen, ze is ook multicultureler geworden. Mensen uit andere landen hebben de afgelopen decennia werk en een toekomst in Nederland gezocht. Veel van de ‘gastarbeiders’ uit het verleden zijn uiteindelijk ‘medelanders’ geworden. Dat betekent echter niet dat deze allochtonen daarmee hun culturele achtergrond hebben afgelegd. Dat vraagt ook aandacht bij

Foto: Joop Reyngoud.

het vormgeven en functioneel ontwerpen van de woonomgeving. Culturen verschillen in hun gebruik en verwachtingen van de ruimte. Om mensen de ruimte te geven is ‘vrijheid van vormgeving’ een waardevol uitgangspunt voor beleid en ontwerp, uiteraard met in achtname van kwaliteits- en welstandseisen. Daarnaast is het van belang te beseffen dat het grootste deel van de openbare maar ook van de private ruimte gedeelde ruimte is, waarvan verschillende mensen gebruik maken. Fysieke indelingen, structuren en vormgeving hebben sociale effecten; ze genereren bijvoorbeeld toegankelijkheid en uitsluiting, openbaarheid en beslotenheid. Voorkomen moet worden dat de fysieke structuren de mogelijkheden tot emancipatie, culturele uitwisseling en sociale cohesie beperken.

AGENDAPUNT: BOUW AAN MULTICULTUREEL BEWONEN

- Onderzoek de betekenis en sociaal structurerende werking van de gebouwde omgeving voor zowel autochtonen als allochtonen. Bouwen is immers ook cultuur en bouwen geeft maatschappelijke structuur. In een multiculturele samenleving zijn de taal en de tekens van de gebouwde omgeving echter niet langer vanzelfsprekend en gedeeld.
- Zorg voor onderzoek naar leefstijlflexibiliteit (zie kader Leefstijlflexibiliteit) onder allochtonen en voor participatie van allochtonen in het ontwerpproces van de woonomgeving. Dat geeft bruikbare inzichten voor ontwerp, beheer en beleid.
- Ga uit van ‘vrijheid van vormgeving’ bij het bouwen aan een multiculturele samenleving. Uiteraard moet daarbij wel voldaan worden aan bouwkwaliteitseisen (veiligheid) en recht gedaan worden aan omgevingsfactoren (welstand).

Foto: Joop Reyngoud.

VERSCHEIDENHEID EN VERWEVENHEID

Naast demografische verschuivingen in Nederland verandert het bewonen ook kwalitatief door sociaal-culturele ontwikkelingen. Dankzij de sociale zekerheid en de verzorgingsstaat is de welvaart de afgelopen eeuw sterk gestegen. Het streven naar garanties voor gelijke kwaliteit, toegang en beschikbaarheid van voorzieningen heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan het verkleinen van sociale en culturele verschillen in de samenleving. Daarmee ontstaat ruimte voor nieuwe verschillen. Niet in de negatieve zin van achterstand of afwijking, noch in de verticale zin van rang of stand. De nieuwe verschillen uit zich in *horizontale verscheidenheid*. Het gaat om diversiteit, pluriformiteit en leefstijl. Mensen zijn op zoek naar identiteit en willen zich daarin onderscheiden. Leefstijl is in een samenleving van gelijken een belangrijk sociaal selectiemechanisme.

Werd het Nederland van na de Tweede Wereldoorlog wel een verzuilde samenleving genoemd, vandaag de dag wordt Nederland wel gekarakteriseerd als netwerksamenleving. Mensen krijgen de ruimte een eigen netwerk op te bouwen en keuzes te maken. Zuilen, familie of traditie spelen daarbij een minder vanzelfsprekende rol. Op het gebied van individualisering is winst gemaakt; de prijs die daarvoor is betaald, is het verlies aan familiale saamhorigheid en het verdwijnen van religieuze binding.

De netwerksamenleving is een samenleving waarin specialisatie en technologie van groot belang zijn. In de netwerksamenleving zijn sociale netwerken onlosmakelijk verbonden met techniek en fysieke structuren. Technologie dringt op allerlei manieren het dagelijks leven binnen. We leven in een technologische cultuur waarin thuiszorg, thuiswerken, maar ook recreatie en ontspanning niet meer zonder technologie kunnen. Dat brengt specialisatie en de noodzaak van afstemming en samenwerking met zich mee. De kennis en middelen om producten, diensten of beleid te realiseren zijn verspreid over veel organisaties en mensen. Als we iets willen bereiken, moeten we vaak met verschillende partijen om de tafel gaan zitten. De *verwevenheid van wonen en technologie* verdient aandacht bij het denken over de netwerksamenleving en het verbeteren van bouwen en bewonen.

DUURZAAM BOUWEN

Behalve de ontwikkeling van de netwerksamenleving waarin de relaties tussen mensen nieuwe vormen aannemen, zijn de afgelopen decennia ook de relaties tussen mens en milieu veranderd. Duurzame ontwikkeling staat daarmee hoog op de agenda.

Aandacht voor duurzame ontwikkeling is juist bij bouwen en bewonen van groot belang. Bewonen en bouwen is vormgeven aan de (fysieke) leefomgeving en door het infrastructurele en vastgoedkarakter van de gebouwde omgeving heeft dat langetermijneffecten.

Duurzaam bouwen heeft zowel bij nieuwbouw als bij herstructurering en renovatie baat bij sociaal-culturele verankering. Om dat te bewerkstelligen moeten bewoners en bouwers zich anders verhouden tot de bewoonde en gebouwde omgeving. De gebouwde omgeving is immers meer dan een consumptiegoed, het is vastgoed waarmee mensen hun leven vorm geven. Dat sluit aan bij trends als individualisering en leefstijlontwikkeling. Mensen willen niet langer in een stapel bakstenen en beton wonen. Ze willen wonen ‘in een verhaal’ en zo identiteit ontwikkelen en een relatie aangaan met hun omgeving.

De meerwaarde van de bestaande woonomgeving moet daartoe zichtbaar worden. Dat kan op verschillende manieren. In economische zin door te denken in termen van ‘total costs of ownership’, maar ook in bredere zin door het aanleggen van gebouwdossiers. Daarmee komt de (duurzame) tijdsfactor onder de aandacht. Met gebouwdossiers wordt voornamelijk beoogd om de technische kwaliteit van een gebouw tijdens de hele levensduur te bewaken. Naast technische kwaliteitsbewaking lijkt het daarbij met het oog op duurzame ontwikkeling wenselijk ook kostenaspecten van bouw en onderhoud op te nemen. Daarnaast is het vastleggen van de sociaal-culturele gebouwgeschiedenis gewenst. Daarmee kan bijvoorbeeld de culturele achtergrond (bouwstijl, geschiedenis) van de woonomgeving worden overgedragen waardoor deze voor de

bewoner meer verhaal en geschiedenis krijgt. Dat kan bijdragen aan het ontwikkelen van een duurzame relatie tussen bewoner en woonomgeving.

Foto: N. John Habraken.

AGENDAPUNT: WERK AAN DUURZAME ONTWIKKELING

- Erken de meerwaarde van het bestaande. Naast duurzame nieuwbouw is aandacht voor duurzame stedelijke vernieuwing en duurzame renovatie gewenst.
- Besteed aandacht aan leefstijlflexibiliteit in het denken over duurzaam bouwen en bewonen (zie kader Leefstijlflexibiliteit). Daarmee kan de bruikbaarheid van vastgoed en flexibele bouwvormen (IFD) worden vergroot en het gebruik ervan worden verlengd.
- Introduceer een sociaal-fysiek gebouwdossier in de woning. Het draagt bij aan het verhaal en de identiteit van de woonomgeving, stimuleert de betrokkenheid van bewoners en draagt daarmee bij aan de vorming van duurzame relaties met de woonomgeving.

BEWOONPRAKTIJEN IN BEWEGING

Ook het bewonen is in de praktijk veranderd. Tijdsbesteding en ruimtegebruik zijn anders dan voorheen. Belangrijk is dat de verscheidenheid aan ‘bewoonpraktijken’ enorm is toegenomen. Dat wordt alleen al zichtbaar in de samenstelling van huishoudens. In de eengezinswoning van tegenwoordig woont het klassieke kerngezin of er wonen zorgbehoevende senioren, bewust kinderloze tweeverdieners, woongroepen van geestelijk gehandicapten of interculturele paren. Hét bewonen bestaat niet meer; bewonen is een verzamelnaam voor een verscheidenheid aan bewoonpraktijken.

BOUWEN EN BEWONEN BETER BEGRIJPEN

Bewonen heeft zich ontwikkeld tot een gevarieerde verzameling van bewoonpraktijken. Ideeën, doelen en middelen voor beter bouwen en bewonen zijn dan ook niet meer top-down vast te stellen en niet meer

generiek van aard. Het oude paradigma van de volkshuisvesting en het functionalistisch programma in de architectuur voldoen niet meer.

Om het bewonen beter te begrijpen moeten we de aandacht richten op de praktijk, waarin bewoners vorm geven aan hun wonen met behulp van de sociale en fysieke woonomgeving. We moeten als het ware op zoek naar een antropologie van het bewonen in de netwerksamenleving.

In het denken over bouwen en bewonen wordt vaak gebruikgemaakt van het onderscheid tussen sociale en fysieke factoren. Beide factoren zijn onmiskenbaar van groot belang voor het wonen. Fysieke en sociale factoren geven inzicht in onderdelen van het bewonen, maar nauwelijks in de dynamiek ervan. De fysieke omgeving en sociale activiteiten zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Bewoners in een appartementencomplex hebben andere contacten met hun burens en buurtgenoten dan mensen die op een woonerf of in een villawijk wonen. In de dynamiek en praktijk van bouwen en bewonen zijn fysieke en sociale oorzaken als twee kanten van één medaille. Dat maakt het moeilijk sociale en fysieke factoren los van elkaar te optimaliseren of te definiëren. Een andere manier van kijken naar bouwen en bewonen is daarom gewenst.

Om de dynamiek van structuurvorming en van veranderingen in de praktijk van bewonen en bouwen beter te begrijpen, is het zinrijk om de structuur op te vatten als een netwerk van verschillende factoren. Dat netwerk kan bijvoorbeeld bestaan uit een eengezinswoning, uit de aansluiting op gas, water, elektra, uit verzekeringen, uit de gemeenteadministratie, burens, buurtvereniging, hypotheek,

huwelijk, huisarts, supermarkt, en de automatische overschrijving.

In de praktijk gebruiken en veranderen bewoners dat netwerk. Ze 'bewonen' het netwerk. Daarbij ontstaan allerlei patronen, gewoonten en variatiemogelijkheden. Aankondiging, toelichting of overleg daarover is nauwelijks nodig. Dat wil niet zeggen dat iedereen vanzelfsprekend enthousiast is over dergelijke gewoonten en patronen, noch dat alles efficiënt verloopt en optimaal georganiseerd is; het betekent wel dat deze patronen voor de bewoners vertrouwd en vanzelfsprekend zijn. In een stabiele situatie zijn de handelingspraktijk en het netwerk naadloos verweven.

Aandacht en overleg zijn pas nodig als het netwerk plaatselijk wijzigt, bijvoorbeeld door een verhuizing. De complexiteit en dynamiek in het bewoonnetwerk komen pas goed tot uiting, wanneer dat soort veranderingen plaatsvinden.

Verhuizen: loskoppelen, reorganiseren en verplaatsen

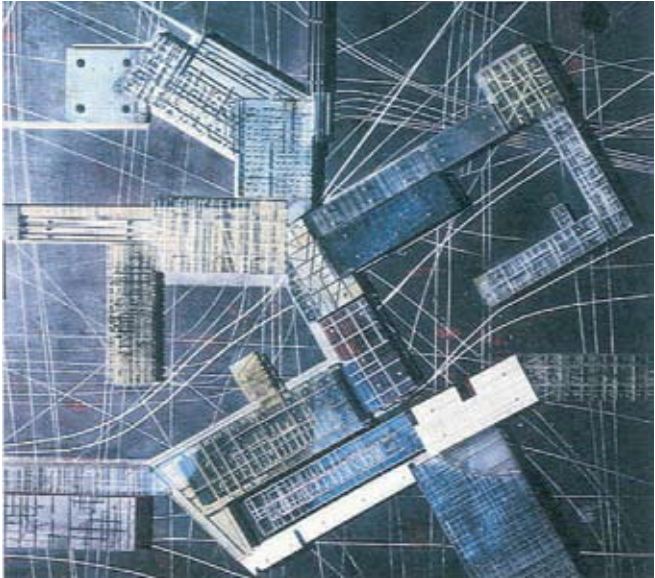
Bij een verhuizing moeten de bewoners hun handelingspraktijk in hoge mate reorganiseren, en hun netwerk loskoppelen, verplaatsen en opnieuw opbouwen. In het algemeen kost dat de bewoners veel tijd, geld en of energie. Niet alleen om fysiek de meubels te verplaatsen en het nieuwe huis in te richten; bij verhuizen komt veel meer kijken. Er wordt afscheid genomen van de oude burens en men stelt zich voor aan nieuwe burens. Adreswijzigingen worden verstuurd, gas en elektriciteit worden afgesloten en aangesloten, telefoonaansluitingen verplaatst (al dan niet voorzien van een nieuw nummer), en de gemeenteadministratie wordt op de hoogte gebracht. De verhuizers worden opgetrommeld, de verzekeringen aangepast, de meubels

verplaatst, de computer opnieuw aangesloten, evenals de tv, de radio en de wasmachine. Lidmaatschappen worden opgezegd en nieuwe verenigingen gezocht. De muren worden opnieuw behangen, een muurtje doorgebroken en de keuken vervangen. De tuin aangelegd, het winkelcentrum bekeken, een huisarts gezocht en een nieuwe kap- per geprobeerd. De wijk en de voorzieningen worden verkend. Het nieuwe huis en zijn omgeving worden bewoonbaar en eigen gemaakt door een nieuw sociaal-fysiek netwerk te weven.

Het netwerkperspectief biedt een nieuwe kijk op problemen en oplossingen. De relatie tussen de woning (vastgoed) en haar bewoners illustreert dat. Dat de woning niet flexibel is, betekent allerminst dat het bewonen ook niet flexibel is. De flexibiliteit van het woonnetwerk krijgt vooral vorm door de flexibiliteit van de bewoner en de cultuur van het verhuizen. De woningen staan onveranderlijk en de bewoners verplaatsen zich daarlangs. Hier wordt de flexibiliteit in het bewonen dus op een andere plek in het netwerk gevonden. Dat geeft een nieuwe overweging bij het denken over flexibiliteit. De oplossing is niet langer vanzelfsprekend fysiek, de afweging moet worden gemaakt in hoeverre of op welke wijze het fysieke kan bijdragen aan de flexibiliteit, en of andere oplossingen niet veel praktischer, efficiënter en wenselijker zijn.

AGENDAPUNT: KIJK NAAR DE PRAKTIJK!

- Besteed aandacht aan de praktijk van het bewonen in beleid, ontwerp en onderzoek. Dat is nodig om rekening te kunnen houden met de verscheidenheid van bewonen en met situationele en specifieke problemen en vragen.
- Ontwikkel een antropologie van het bewonen: antropologisch

New Babylon van Constant Nieuwenhuis. Bron: New Babylon, C. Nieuwenhuis, p. 119, 1998. 010 Rotterdam. Foto: Bram Wisman.

onderzoek heeft oog voor de verwevenheid en specificiteit van praktijken en is daarom zeer geschikt om empirisch onderzoek te doen naar praktijken van bewonen.

- Onderzoek en beschrijf bewonen in termen van sociaal-fysieke netwerken en werk deze benadering verder uit. Een dergelijke benadering helpt de relaties en dynamiek tussen sociale en fysieke aspecten van het bewonen beter te begrijpen.
- Ontwikkel nieuwe methoden en werkwijzen om specifieke kennis van woonpraktijken bruikbaar te maken voor de meer algemene planning en voor beleidsopgaven.

BETER BOUWEN EN BEWONEN

Bewonen in de netwerksamenleving is meer dan ooit een complex samenspel van zeer diverse factoren. Dat heeft belangrijke gevolgen voor de rollen van zowel bewoners en bestuurders als van ontwerpers en bouwers.

Veranderingen in het bewonen komen in steeds sterkere mate van bewoners. Tegelijkertijd blijven overheid, bouwers en ontwerpers een ontegenzeggelijk belangrijke rol spelen in het vormgeven van de woonomgeving en wordt de rol van dienstverleners steeds belangrijker.

Een eenvoudige, maar daarmee niet minder belangrijke conclusie over het hedendaagse bewonen is dat samenwerking en afstemming (netwerkvorming) tussen de verschillende partijen essentieel is. Dienstverlening, bouw, beheer en beleid helpen mee aan het vormgeven van het bewonen en winnen aan effectiviteit als ze samenwerken. Het ligt vanuit de diversiteit in leefwijze en het daarmee samenhangende belang van de praktijk van bewonen voor de hand dat ook de bewoner hierbij een rol moet spelen.

AGENDAPUNT: ZOEK NIEUWE ROLLEN EN RELATIES

- Ontwikkel nieuwe professionele rollen en verantwoordelijkheden. Beter bouwen en bewonen kan niet zonder professionals zoals: ontwerpers, ontwikkelaars, architecten, bouwers, bestuurders en beleidsmakers. De ontwikkelingen in het bewonen maken het echter noodzakelijk dat zij zichzelf en hun rol opnieuw ‘uitvinden’.

- Stimuleer bewonersparticipatie en waardeer de inzichten van bewoners. Zij zijn de ervaringsdeskundigen uit de praktijk.
- Ontwikkel behalve nieuwe rollen ook nieuwe relaties en netwerken waarmee kan worden ingespeeld op de ontwikkelingen in de praktijk van het bewonen.
- Zorg voor behartiging van consumentenbelangen voor het integrale woonnetwerk. Gegeven de verwevenheid van technologische en fysiek-ruimtelijke factoren in de woonomgeving is belangenbehartiging per product niet langer afdoende.

ONTWERPEN EN ONTWIKKELEN

De complexiteit en verwevenheid van het bewonen in de netwerksamenleving vraagt vanwege andere rollen en structuren ook om andere processen. Dat geldt voor bestuurs- en beleidsvorming, maar ook voor meer specifiek aan bouwen en bewonen gerelateerde processen zoals het ontwerpen en ontwikkelen van wijken en woningen.

Bij het ontwikkelen en ontwerpen van een woonomgeving is aandacht nodig voor de verscheidenheid aan leefstijlen en de complexiteit en verwevenheid van het bewonen. Dat vraagt om vakmanschap om de juiste ontwerpen en producten te kunnen maken en tegelijkertijd om vaardigheden in het proces.

Processen zijn te complex geworden om ze vooraf in detail te beschrijven. Masterplannen waarin ernaar gestreefd wordt om alle zaken voor eens en voor altijd te regelen, zijn niet realistisch meer en sluiten niet aan bij de complexe problematiek.

AGENDAPUNT: OPEN ONTWIKKELINGSPROCESSEN

- Zorg voor open ontwikkelingsprocessen waarin ruimte is voor voortschrijdend inzicht en inbreng van andere partijen.
- Durf relaxed te regisseren en samen te werken vanuit een gedeelde ambitie en gerechtvaardigd onderling vertrouwen.
- Maak gebruik van de kennis en ervaring van bewoners. Laat de beoogde gebruikers of bewoners vanaf het ontwerpproces participeren.

Bron: Cepezed, Delft.

DOMOTICA

Behalve een nieuwe organisatie en nieuwe processen van het bewonen kan ook nieuwe technologie de kwaliteit van het bewonen verhogen en aansluiten bij de woonbehoefte van vandaag. De

ontwikkelingen op het gebied van domotica zijn daarvan een goed voorbeeld.

De meerwaarde en mogelijkheden van domotica in de woonomgeving worden door veel partijen erkend en benoemd. Desondanks heeft domotica, zoals huisautomatisering wel wordt genoemd, nog niet kunnen doorbreken in de praktijk van het bewonen. Domotica beoogt een netwerktechnologie te worden. Pas als er coalities tussen regelgeving, nevenproducten, het elektriciteitsnet en dienstverleners bestaan, kan er sprake zijn van domotica. Om bij te dragen aan comfort en veiligheid en om een ondersteunende rol in huishouden en zorgprocessen te spelen, moet domotica ingebed raken in een netwerk van mensen, technologieën, instanties, gewoonten en regelgeving.

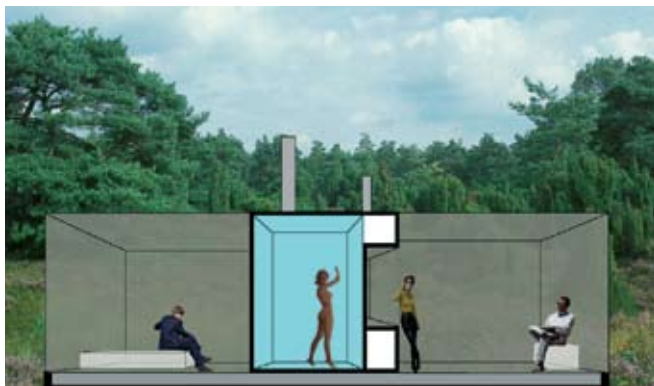
Domotica is een waardevolle technologie die verdere ontwikkeling verdient. Tegelijkertijd is het een illusie om te denken dat we in 2015 over een domoticasysteem beschikken dat alles met elkaar verbindt. Dan vragen we teveel van zowel de technologie als van de gebruiker.

AGENDAPUNT: DOMOTICA

- **Ontwikkel domotica in aansluiting op praktische vragen en lokale situaties. Woon-zorgsituaties lijken daarvoor zeer geschikt.**
- **Zorg door monitoring en evaluatie van lokale domoticaprojecten voor leereffecten en verdere ontwikkeling.**
- **Besteed in ontwikkelingsplannen en in de evaluatie expliciet aandacht aan de veranderingen in rollen en relaties die de ontwikkeling en het gebruik van domotica met zich meebrengen.**

LEEFSTIJLFLEXIBILITEIT

Bewoners verschillen in toenemende mate in de manier waarop ze hun wonen vormgeven. Aan het begin van de 21^e eeuw zijn leefstijl en leefwijze zeer variabel. Dat betekent dat de klassieke eengezinswoning niet voor iedere bewoner ideaal is. Hoe kunnen we de woonvoorraad laten aansluiten op het bewonersarsenaal? In Nederland lijkt er sprake van twee strategieën, namelijk ‘sociale sturing’ met behulp van leefstijlonderzoek en ‘fysieke flexibiliteit’ met behulp van techniek. Bij de strategie van de sociale sturing wordt getracht mensen zorgvuldig in te delen naar leefstijl en op basis daarvan te zorgen voor de juiste woondifferentiatie en plaatsing van bewoners. In het geval van fysieke flexibiliteit moet er flexibel gebouwd worden, zodat bewoners de woning naar eigen wens kunnen aanpassen. Beide strategieën kennen hun beperkingen en lopen tegen hun grenzen aan. De vraag komt daarbij op wat de strategieën voor elkaar kunnen betekenen.

Bron: Bernard Leupen.

De resultaten van leefstijlonderzoek blijken nauwelijks te vertalen in programma's van eisen of bouwstijlen. IFD-bouwsystemen zijn vooral bedacht vanuit de technische mogelijkheden en niet gericht op de flexibiliteitswensen van bewoners. Met leefstijlflexibiliteit wordt beoogd de wederzijdse afhankelijkheid en co-evolutie van de sociale en fysieke aspecten van flexibel bewonen recht te doen.

AGENDAPUNT: LEEFSTIJLFLEXIBILITEIT

- Zorg voor verdere uitwerking en ontwikkeling van de benadering van leefstijlflexibiliteit, waarvoor in de publicatie een eerste aanzet is gegeven.
- Werk aan nieuwe (duurzame) relaties door nieuwe relaties tussen gebruiker en woonomgeving te ontwikkelen op basis van leefstijlflexibiliteit.
- Zet het onderzoek naar leefstijlflexibiliteit en daarop gebaseerd ontwerp in als proeftuin voor onderzoek naar de sociaal-fysieke innovatie in het bewonen.

AFSLUITING

Door te bouwen geven we vorm aan de ruimte. Zo worden binnen en buiten bepaald en daarmee de grenzen tussen de private en de publieke ruimte (de woning). Door het metselen van muren en het plaatsen van deuren worden ook normen en waarden vastgelegd. Toegankelijkheid is afhankelijk van drempels en deuren, maar ook van gastvrijheid, behulpzaamheid en solidariteit. Bijvoorbeeld normen over toegang en uitsluiting, verbondenheid en zelfstandigheid, verdeling, vrijheid en verantwoordelijkheid. Bouwen is mede vorm geven aan de samenleving en verdient dus politieke aandacht, zeker als het gaat om de vormgeving van de woonomgeving.

De filosoof Levinas beschrijft de woning als het privé-domein waar de bewoner zich kan terugtrekken uit het drukke maatschappelijke leven. De woning is een plek om tot rust te komen en intimiteit te ervaren. Vanuit deze plaats voor inkeer en zorg voor zichzelf kan de bewoner volgens Levinas de samenleving in gaan, werken, gastvrij zijn en zich betrokken voelen bij de wereld. Bewonen maakt leven en samenleven mogelijk, en verdient daarom blijvende aandacht.

PUBLICATIE BETER BOUWEN EN BEWONEN

Publicatie nr. 68 *'Beter bouwen en bewonen. Een praktijkgerichte toekomstverkenning'* is inclusief deze samenvatting verkrijgbaar bij STT/Beweton (telefoon +31 70 3029830). De prijs bedraagt € 34,- exclusief verzend- en administratiekosten (geen BTW verschuldigd). Voor leden van KIVI NIRIA geldt een korting van 15%. (ISBN 90-804496-9-5, 468 pagina's, 2004).

SAMENWERKING

In deze studie werd samengewerkt met de Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek (RMNO). De samenwerking is geformaliseerd in het kader van de Commissie van Overleg Sectorraden COS, waarvan STT/Beweton en het RMNO beide lid zijn. Het boek is mede tot stand gekomen door inhoudelijke bijdragen van kennisinstututen, bedrijfsleven, overheid en maatschappelijke organisaties. STT/Beweton is hen veel dank verschuldigd.

Informatie over de samenwerkingspartners kunt u vinden op:

www.rmno.nl

www.minocw.nl/cos

Stichting
Toekomstbeeld
der Techniek

www.stt.nl

STT/BEWETON

De Stichting Toekomstbeeld der Techniek (STT) is in 1968 opgericht door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (KIVI). In 2001 is STT gefuseerd met de Stichting ter Bevordering van Wetenschappelijk Toekomstonderzoek (Beweton). STT/Beweton voert toekomstverkenningen uit voor thema's op het grensvlak van technologie en samenleving. In het werktraject van een verkenning worden deelnemers aangespoord tot toekomstgericht en innovatief denken. Uitwisseling en kruisbestuiving tussen deelnemers, elk met een eigen disciplinaire achtergrond en een verschillende werkkring, is het belangrijkste doel van de verkenningen van STT/Beweton. Dit wordt ook wel aangeduid als 'kennisfusie'. Op deze manier worden visie en toekomstbeelden ontwikkeld. De werkwijze komt voort uit de overtuiging dat mensen de motor zijn tot het in gang zetten van nieuwe ontwikkelingen. Het tastbare resultaat van een verkenning is de publicatie, waarin de bevindingen worden vastgelegd. Een tweede doel van STT/Beweton is het verankeren van de ideeën en resultaten. Nadat een verkenning is afgerond, moet deze een vervolg krijgen in andere activiteiten. De deelnemers aan een werktraject zijn de belangrijkste ambassadeurs van het ideeëngoed. Daarnaast worden de resultaten verspreid via lezingen en via de media.

STT/Beweton

Postbus 30424

2500 GK Den Haag

Telefoon +31 70 302 98 30

Fax +31 70 361 61 85

Email info@stt.nl

Website www.stt.nl

Better Building and Inhabiting

A PRACTICE-ORIENTED FUTURE SCAN

EXECUTIVE SUMMARY

Michiel van Well

The Dutch house-building programme faces new questions. The days of great quantitative shortages of public housing have become a thing of the past; society as well as inhabitants asks for ever higher and more specific demands. The long-standing framework and physical and institutional structures are no longer fitted up for these new demands. Designers, builders and policymakers therefore must search for new standards.

In the 20th century, the challenge for the public housing sector was to supply healthy houses in a quantity great enough to fill the need. Government, architects and housing corporations have been successful in that respect; the Dutch housing stock has improved greatly in quality as well as in quantity. For the time being, this success, however, seems to slow down the process of determining and tackling the issues, assignments and problems at the beginning of the 21st century.

Not only the extent and the quality of the housing stock, but also society, the inhabitants themselves and their ways of inhabiting have gradually changed over the last century. The population of Holland is ageing and will become more and more multicultural, inhabitants are emancipating and individualizing, government, architects and other professionals have less authority than before. The practice of inhabiting reflects these changes. After all, changes in this domain emerge bottom-up from everyday living. Houses that were built in the 20th century are now being used in quite different ways than they were then. Today, a house is more than a secure and healthy roof over one's head. It has become closely interwoven with homecare, teleworking, home entertainment, and so on. Consequently, individual houses have become an important cornerstone of our societal and personal infrastructure.

Where the housing stock of the last century was scarcely adequate, right now the question we face is how to model this societal and personal infrastructure in such a way that it is adequate enough for consumers as well as for society. The present infrastructure does not function properly and regularly fails. Illustrative examples are problems concerning the daily routines in home care issues and urban renovation, but also the (lack of) moving up the housing ladder, and the often-difficult process of innovation and policymaking.

NEW ISSUES IN BUILDING AND INHABITING

In this time of new ties between inhabiting and its social and physical infrastructure, inhabiting has become more than ever a technologically facilitated activity. Inhabiting has always been associated with physical environment, especially with the house itself.

Source: Marijn Schenk, NEXT Architects.

Nowadays, it can be no more dissociated from the neighbourhood, from washing machines, heating systems, computer equipment and other devices for work, recreation and communication.

Inhabiting a house requires, after all, besides an inhabitant, also a (physical-technical) house to inhabit. This intertwining of social and physical aspects is essential in modern inhabiting.

In the 21st century building and inhabiting bring new issues for which the long-standing framework obviously falls short of solutions. How can we seek to build in such a way that high quality demands are fulfilled and inhabiting becomes enjoyable? That question induced this study on future developments in inhabiting, architecture and technology which resulted in the Dutch publication

‘Beter bouwen en bewonen. Een praktijkgerichte toekomstverkenning’ (‘Better Building and Inhabiting. A Practice-Oriented Future Scan’).

In the past, the primacy of building was on the physical side of the housing infrastructure, and solutions were initiated and developed top-down. This century, we need a new approach in which there is room for bottom-up initiatives from everyday living and for the physical as well as the social aspects of inhabitation. This focus on the practice of inhabiting was the starting point for the ideas and results in this publication. Over 60 experts with their knowledge from different institutional backgrounds and originating from different disciplines worked together in this project.

AGENDA FOR THE FUTURE OF BETTER BUILDING AND INHABITING

The main conclusions and recommendations are listed in an ‘Agenda for the Future of Better Building and Inhabiting’.

Major points on this agenda are:

LEARN FROM DAILY PRACTICE

- Pay attention to the practice of inhabiting in policy, design and research. That is essential in order to be able to take the diversity of inhabiting into account, and to deal with situational and specific issues.
- Develop a cultural anthropology on inhabiting: anthropological research has an eye for the social and physical intertwinement and particularity of daily practices. It is therefore an excellent tool for empirical research to practices of inhabiting.

OPEN DEVELOPMENT PROCESSES

- Provide open development processes, in which there is plenty of room for progressive understanding and perception and for input of other parties.
- Make good use of knowledge and experience of inhabitants. Make prospective consumers or inhabitants participate in the process of designing.

FIND NEW ROLES AND RELATIONS

- Develop new professional roles and responsibilities. Achieving better building and inhabiting is impossible without professionals like designers, developers, architects, building contractors, managers and policymakers. Developments in the actual practice of inhabiting, however, call for a newly designed role for these professionals in this process.
- Call interest groups into being that represent the complete inhabitation network. Given the intertwining of technological and infrastructural factors in the environment, interest groups per product are not adequate enough anymore.

FURTHERMORE, THERE SHOULD BE ATTENTION FOR:

- Working towards multicultural inhabiting: building and inhabiting are cultural variables and create a societal structure. In a multicultural society the language and the signs of the developed environment are no longer self-evident, nor shared.
- Create networks for assisted living: take away the partition between housing corporations, services and welfare institutions. In times of an ageing population, the institutional subdivision should most certainly not form any problem for inhabitants.

- **Aim at sustainable development: acknowledge the value of the existing. Besides sustainable new housing development, attention for sustainable urban planning and sustainable renovation is needed.**

Building and inhabiting create relations between inside and outside. Between public and private. And in that way also between individual and society. Whether it concerns diversity, sustainable development, multiculturalism, or assisted living, building and inhabiting influence the balance between liberties and responsibilities.

Besides the question of how to arrange and design space, it is therefore as important to wonder how to divide space, and how to clear the way for a good life and an open society.

PUBLICATION BETER BOUWEN EN BEWONEN

STT publication nr 68 *'Beter bouwen en bewonen. Een praktijk-gerichte toekomstverkenning'* (*'Better Building and Inhabiting. A Practice-Oriented Future Scan'*) is available in Dutch together with this separate summary at STT/Beweton (telephone +31 703029830) at a cost of 34 Euro excluding postage costs. VAT is not required. Members of KIVI NIRIA receive a 15% reduction. (ISBN 90-804496-9-5, 468 pages, 2004).

The book is the result of a collaborative effort of many professionals from industry, universities, the government and knowledge centers. STT/Beweton owes them many thanks.

This study is the result of a cooperation between RMNO (The Advisory council for research on spatial planning, nature and the environment), COS (Consultative Committee of Sector Councils for research and development) and STT/Beweton.

Information on these partners can be obtained from:

www.rmno.nl

www.minocw.nl/cos

Stichting
Toekomstbeeld
der Techniek

www.stt.nl

THE NETHERLANDS STUDY CENTRE FOR TECHNOLOGY TRENDS (STT/BEWETON)

The Netherlands Study Centre for Technology Trends (STT) was founded in 1968 by the Royal Institution of Engineers (KIVI).

STT/Beweton has the following aims:

- To evaluate technological trends from the viewpoint of the engineering sciences and to explore their interaction with other developments in society as a whole.
- To give wide publicity to its findings as a contribution to a more integrated picture of the future of society in the Netherlands and elsewhere.

STT addresses itself to industry, government, science, and the interested layman.

STT/Beweton visiting address is:

Prinsessegracht 23
The Hague
The Netherlands

Correspondence address:

P.O. Box 30424
2500 GK The Hague
The Netherlands
Telephone +31 70 302 98 30
E-mail info@stt.nl
Website www.stt.nl

Bewonen is in beweging. Welvaart, mobiliteit en communicatiemogelijkheden zijn toegenomen. Bewoners vormen andere netwerken en ontwikkelen nieuwe leefstijlen. De woning is vandaag de dag meer dan een veilig en gezond dak boven je hoofd, het is ook een plek om te zorgen, werken, recreëren. Daarbij wordt meer dan ooit gebruikgemaakt van technologie. Wonen is niet meer los te denken van de wijk, van wasmachines, verwarmingsinstallaties en computerapparatuur.

Deze ontwikkelingen passen niet vanzelfsprekend in het vastgoed en de beleidskaders van de vorige eeuw. Kaders en vastgoed die nog altijd overeind staan, maar voortkomen uit de woningnood en volkshuisvestingsproblemen van de vorige eeuw. In de praktijk van de bewoners van vandaag spelen vragen en problemen over culturele diversiteit, dagindeling, duurzame ontwikkeling, (thuis)zorg en (stedelijke) vernieuwing van de woonomgeving. Om die problemen aan te pakken zijn nieuwe kaders en concepten nodig. Hoe kunnen we komen tot innovatie en beleidsvorming die aansluit bij de vragen uit de praktijk van het bewonen aan het begin van de 21^e eeuw? Deze problematiek lag ten grondslag aan deze toekomstverkenning over bouwen, bewonen en technologie.

